

RÖVID VÁZLAT A KIINDULÓPONTOKRÓL ÉS A MÓDSZERRŐL

Kiss Balázs

Egy korábbi tanulmányfűzérben részletesen bemutattuk a kutatás kiindulópontjait (Kiss 2016, Szabó 2016), és az első felének a módszereit (Bene 2016). Mégsem takaríthatjuk meg magunknak az ott olvashatók rövid összefoglalását, mégpedig azért nem, mert az azóta lefolyt viták számos olyan pontot jeleztek, amelyek a megközelítés, főként a társadalomszemiotikának a szélesebb kör számára új és ismeretlen volta okán megnehezíti az empirikus tanulmányok megértését. Az alábbiakban tehát a korábbi feladat kijelölő munkáinkhoz képest kitérünk néhány neuralgikusnak bizonyult pontra is.

Kiindulópontok

A jelen kutatás történetírói munka, nem pedig társadalomtudományi. Nem egyszerűen azért, mert huszonöt múltbeli év bemutatására vállalkozik, hanem azért is, mert az eljárásai nem lehetnek teljesen azonosak a megszokott társadalomtudományi megközelítésekével. Arra gondolunk itt, hogy a bevett társadalomtudományi megközelítés olyan kutatási kérdéseket tesz fel, amelyeknek a megválaszolásához rendelkezésre állnak a források, az adatok. Ha valamihez nincsen meg a szükséges forrás, akkor a társadalomtudományi kutató azt nem fogja vizsgálni. A történetíró némiképp máshogyan dolgozik. Ha huszonöt év történéseinek a megírása a feladata, akkor a források szűkössége, fehér foltjai ellenére is kénytelen valamit mondani minden fontos részterületről. Márpedig negyedszázad már eléggé hosszú idő ahhoz, hogy a különböző időszakaira nézve eltérő legyen ugyanazoknak a forrásoknak az elérhetősége. Például a politikai kommunikáció történetének megírásához elengedhetetlen a média anyagainak a feldolgozása. A nyomtatott sajtó egésze meglehetősen biztonságosan rendelkezésre is áll, és a NAVA jóvoltából 2006-tól kezdve remélhetőleg az elektronikus médiáé is. Sajnos azonban az első szakaszban legfontosabb kommunikációs csatornák és a nagyjából egyedüli elektronikus médiumok, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió adásainak az elérhetősége nagyon esetleges, a vártnál komolyabb nehézségekbe ütközött. Úgy kellett tehát az 1997-ig tartó időszak politikai kommunikációs jelenségeit vizsgálnunk, hogy a politikai elit és az állampolgárok által is legfontosabbnak tartott médiumok anyagainak csak egy szűk szeletét ismerhettük meg.

A történetírói feladat és a társadalomtudósi abban is eltér egymástól, hogy a koherenciával kapcsolatos ambíciójuk is különbözik. A társadalomtudós általában valamilyen specifikus kérdést tesz fel és annak operacionalizált részkérdéseit, ennél fogva a válassza koherens lehet és az is kell, hogy legyen, vagyis nagyjából egyetlen logikára felfűzhető válasszal kell előállnia. A történetíró, különösen akkor, ha a politikai élet hosszú

szakaszáról ír, nem lehet ilyen egylogikájú,¹ mert a politikai cselekvés az adott szituációhoz igazodik, s huszonöt év a politikai szituációk felettébb különböző halmazából áll. Hogy csak egyetlen aspektust emeljünk ki: a politikus az adódó szituációkat hol így, hol úgy kezeli, hol ilyen, hol olyan erőforrásokat állít hadrendbe, ezért egyetlen jelentős politikusról sem lehet egyetlen politikai logikát működtető leírást adni, mert lételeme az alkalmazkodás.

A történetírói és társadalomtudományi, azon belül politikatudományi kutatás ugyanakkor nem teljesen tér el egymástól, különösen akkor nem, ha nem valamilyen egylogikájú történetet akarunk írni. A történeti anyagon is érvényesíteni lehet valamilyen kutatási kérdést. Ez a mi esetünkben a következő:

Melyek az 1990-től 2015-ig, a jelen esetben 1997-ig zajlott magyarországi politikai kommunikáció fő szemiotikai erőforrásai?

A kérdés jelzi, hogy megközelítésünk társadalomszemiotikai. Mit jelent ez? A társadalomszemiotika a jelek társadalmi létrejöttével és használatával foglalkozik.² A jelhasználó, például egy ember vagy egy szervezet a kommunikációjában a társadalom, az adott közösség, például egy politikai közösség által a rendelkezésére bocsátott jeleket a maga reflektálatlan módján alkalmazza, viseli, értelmezi, azok közül választ az éppen adott szituációban történő közléshez és a közlemények megértéséhez. A jelhasználó számára és általában a társadalom, az adott közösség számára a jelek és a jelhasználati szabályok erőforrások, úgynevezett szemiotikai erőforrások. Azért erőforrások ezek, mert lehetővé teszik az aktív kommunikáló számára azt, hogy megértesse magát a közegével, továbbá a másik oldalról, hogy értelmezze a kommunikációt. Mind a közlésnek, mind pedig a megértésnek az erőforrásairól van tehát szó a szemiotikai erőforrások esetében.

A társadalomszemiotikai szempontból vizsgált kommunikáció nem kizárólag a jelhasználótól függ és nem is kizárólag a jelek egy előre adott készletétől és használati szabályrendszerétől, hanem attól a szituációtól is, amelyben a jelhasználó kreatívabban vagy szabálykövetőbben alkalmazza a készen talált jeleket a közlésre és a megértésre. A szituációk folytonosan változó volta azt is maga után vonja, hogy ugyanazok a jelek mindig kissé vagy nagyon megváltozott jelentést vesznek fel, hiszen nem léphetünk kétszer ugyanabba a szituációba. Röviden szólva: a jelhasználó és a használati szabályok egymással interakcióra lépnek, és folyvást módosulnak. A jelhasználó tudatosan vagy tudattalanul alkalmazkodik a szabályokhoz, hiszen például azt akarja, hogy a kommunikációjának a célzottjai, például a saját közössége, megértsék, illetve más oldalról: meg akarja érteni vagy valahogyan mindig meg is érti a jeleket. Minden

¹ Elfogadjuk Hayden White (1973) fejtegetéseit arról, hogy az egylogikájú történetírások leginkább szépirodalmiak lesznek.

² Mi a Theo Van Leeuwen és Gunther Kress által művelt társadalomszemiotikát alkalmazzuk. A társadalomszemiotikának vannak hazai művelői is; lásd például Voigt - Balázs 2003, Balázs - H. Varga - Veszelszki 2005, valamint a politika témakörében elsősorban Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor munkáit (1991, 1995).

kommunikációs aktus ugyanakkor egyben a szabályoknak olyan megerősítése, amelyik apróbb-nagyobb változásokkal is együtt jár: a jelet kicsit másképpen alkalmazzák, és egy kicsit másképpen értik meg, másképpen reagálnak rá.

Vegyünk egy politikai példát a szemiotikai erőforrások működését illusztrálандó! A nemzeti színek szemiotikai erőforrást képeznek a magyar politikai életben. Hosszú ideig a használatával a jobboldal üzent az állampolgároknak, s az állampolgárok nem kis része meg is szokta, hogy amennyiben nemzeti színekkel gazdagon díszített rendezvényt vagy politikai hirdetést lát, akkor ott a jobboldal kommunikációjával találkozik. A nemzeti trikolor tehát szemiotikai erőforrása volt a jobboldalnak a maga kommunikációjához és az állampolgároknak ahhoz, hogy eligazodjanak az üzenet vélhető forrása tekintetében. Ráadásul a liberális és a baloldali politikusok és politikai szervezetek kerülték és el is ítélték a hangsúlyozott használatát, mégpedig arra hivatkozva, hogy mivel mindenki a magyar nemzethez tartozik, fölösleges ezzel külön hivatkozni, a trikolor ilyen alkalmazása tehát inkább kirekesztő szándékú lehet. Az állampolgárok nem kis része számára a trikolor hiánya egy-egy politikai rendezvényen vagy hirdetésben vélhetően megkönnyítette az adott kommunikáció forrásának liberálisként vagy baloldaliként való azonosítását. 2004-től kezdve megváltozott a trikolor szemiotikai erőforrásként történő alkalmazása mind a kommunikációs aktusokban, mind a megértésben. Ekkortól a magyar baloldal is elkezdte gazdagon alkalmazni a nemzeti színeket. Ennek következtében megszűntek a körülötte folyó politikai polémiák, és valószínűleg az állampolgárok számára is megszűnt a trikolor politikai közösségeket megkülönböztető interpretációjának a lehetősége. A nemzeti színek továbbra is szemiotikai erőforrást képeznek, de már valószínűleg csak az átfogó magyar politikai közösségre utalnak és nem annak egy részére, illetve a hiányuk annak egy másik részére.

A jelen kutatás a huszonöt év politikai kommunikációjában jelen volt szemiotikai erőforrásoknak a leírására vállalkozik. Egyfajta regisztert szeretnénk tehát összeállítani, az alkalmazott szemiotikai erőforrások listáját, de értelmezésekkel együtt. A politikai életre ugyanis ugyanazok a társadalomszemiotikai összefüggések érvényesek, mint bármely más területre: a politikai cselekvők kommunikálnak, ebben szemiotikai erőforrásokat alkalmaznak, hogy megértsék magukat, a befogadók pedig szintén szemiotikai erőforrásokat vesznek igénybe ahhoz, hogy megértsék a környezetükben található közléseket.

Minden kommunikáció szemiotikai erőforrásokat alkalmaz, és pedig – ahogyan feljebb olvasható – szituációk függvényében másképpen és másképpen, ráadásul mind az erőforrások közlő használója, mind a közlés célközönségének minden tagja, továbbá és nem utolsó sorban a leírásra vállalkozó kutató másképpen és másképpen értheti az adott jeleket. Ezért első ránézésre a szemiotikai erőforrások teljes leírása végtelen, és elvileg is elvégezhetetlen feladat: véges, de feldolgozhatatlanul nagy mennyiségű kommunikációs aktussal kellene foglalkoznunk, és elvileg is végtelen számú interpretációs lehetőséggel, különösen mivel utólag kellene tudnunk leírni az alkalmazott jelek jelentését, lehetőleg az összes jelentéstulajdonítást. Azt gondoljuk azonban, hogy ezek a problémák nem nagyobbak a társadalomtudományi kutatás szokásos nehézségeinél. Ezeknek az áthágására szokás módszert alkalmazni.

Esemény és hálózat

A szemiotikai erőforrásokat valakik alkalmazzák, és pedig valamilyen szituációban. Feldolgozhatatlan mennyiségű szituációból állt a politikai kommunikáció a huszonöt év alatt, ezért kezelhető mennyiségűre kellett csökkenteni az esetek számát. Ehhez az esemény fogalmát hívtuk segítségül.

Esemény alatt azokat a politikai szituációkat értettük, amelyek a szokásosnál nagyobb mennyiségű politikai kommunikációs tevékenységet, úgynevezett médiavihart generáltak. Értelemszerűen az összefüggés fordítva is igaz: valamely történés attól vált eseménnyé, hogy a politikai megszólalók nagy intenzitású kommunikációs aktivitásba kezdtek körülötte. Azt feltételeztük, hogy az esemény kiprovokálta a jelhasználók mindkét típusának a megjelenését: mind az aktív nyilvános politikai kommunikátorokét, jelhasználókét, mind pedig az adott eseményt és a körülötte zajló kommunikációt megérteni akaró befogadó jelhasználókét.

A nyilvánosság, ezen belül a média anyagainak a gyűjtése és feldolgozása azt ígérte, hogy minden fontosabb kommunikátor láthatóvá válik a számunkra. A kommunikálók egy része politikus volt, más része egy-egy újság újságírója, megint mások értelmiségiként vagy szakértőként, esetleg olvasói levelek szerzőjeként, szervezetként stb. bukkant fel a gyűjtés során. A megszólalók hivatkoztak másokra, új értelmezési keretekben tárgyalták a bekövetkezett eseményt, vagy mások értelmezési kereteit követték ebben. Ezeknek a számbavételével rajzoltuk meg az adott esemény hivatkozási és diszkurzív hálózatait.

Ahogy ez a jelen bevezetés utáni tanulmányban olvasható, a hálózatok, főként az azonos értelmezési kereteket használók hálózatai tették lehetővé csoportok elkülönítését. Magától értetődő, hogy ha két politikai szereplő egy eseményt azonos értelmezési keretben, tehát azonos szavakkal és logikával tárgyal, akkor legalábbis az adott esemény vonatkozásában egybeesnek a szemiotikai erőforásaik, tehát joggal merül fel a gyanú, hogy ugyanahhoz a politikai közösséghez tartoznak. Az egész 1990-től 1997-ig tartó időszakra nézve az összes megszólalóból négy elkülönülő csoportosulást tudtunk definiálni. Ezek a csoportosulások, amelyek tehát kommunikáló személyekből, szervezetekből és médiumokból álltak, képezték a kiindulópontokat a magyar politikai közösség szemiotikai erőforrásainak a felderítéséhez.

Közösségkutatás

A kutatás második felének a célkitűzése az így létrejött csoportosulásoktól eljutni olyan politikai közösségek definiálásához, körülírásához, amelyeket tehát az fog össze, az különböztet meg egymástól, hogy egyenként csak rájuk jellemző, őket identifikáló, azonosító, tehát specifikus szemiotikai erőforrásokat alkalmaznak. A hálózatkutatás révén definiált csoportosulások következképpen csak hipotetikus politikai közösségek. Ez abban is megmutatkozott, hogy bár a hálózatkutatás Torgyán Józsefet és még egy-két politikust ugyanabba a csoportosulásba utalta, amelyikbe például Csurka

Istvánt, a közösségkutatási eredmények nem tették lehetővé azt, hogy védhetően behelyezzük őket a népi radikális politikai közösségbe.³

A szemiotikai erőforrásokat öt csoportba soroltuk: aktorok, ügyek, metaforák/diskurzusok, csatornák, egyéb modalitások. Ezek egymással kombinálódva meghatározott időszakra nézve szemiotikai konfigurációkat alkotnak, más szóval: a kommunikációjának a dimenzióiként azonosítják a politikai közösséget. Egy-egy ilyen szemiotikai konfiguráció fogja számunkra felmutatni a politikai közösség kiterjedését.

Az adott közösség tagjai, de a közösséget kívülről figyelők is az alapján fogják fel az adott politikai közösséget, ahogyan azt számukra bizonyos aktorok (személyek, szervezetek, médiumok stb.) megjelenítik. Hasonlóképpen eligazítóak egy politikai közösség felfedezéséhez és azonosításához mind a beltágok, mind az outgroup számára a közösség által kultivált ügyeknek a köre. És ugyanezt az identifikáló és definiáló szerepet játsszák a specifikus metaforák/diskurzusok, kommunikációs csatornák és egyéb modalitások. Jellemző lehet egy politikai közösség számára az, hogy kik szólalnak meg a nevében, milyen ügyekre szokott a közösség reagálni, milyen a szóhasználat és a megszólalásainak a logikája, vannak-e főleg vele asszociálódó kommunikációs csatornái, és milyen például a látványvilága, a kommunikációs stílusa, melyek a megszólalásának a műfajai.

Mit kell pontosan tennie a kutatónak ahhoz, hogy a szereplők csoportosulásától eljusson a szemiotikai alapú politikai közösségekhez? Közös szemiotikai erőforrásokat kell keresnie.

Praktikusan szólva a következő történt a kutatásban.

A hálózatkutatás képezte a kiindulópontot. Ebből szereplőket nyertünk, velük kapcsolatban meglehetősen biztonsággal következtethettünk arra, hogy ugyanahhoz a politikai közösséghez tartoztak, jóllehet fel kellett készülnünk arra, hogy a későbbiekben egy-egy szereplő átkerülhet az egyik politikai közösségből egy másikba. Ezeknek a szereplőknek a széles értelemben vett kommunikációját vettük tehát szemügyre. A széles értelem azt jelenti, hogy a kommunikációt gyakorlatilag azonos terjedelműnek tekintjük a nyilvános viselkedéssel: beszédekkel, nyilvános tettekkel, gesztusokkal, diszkurzív és nem diszkurzív cselekvésekkel.

A hálózatkutatás nyomán előállt médiakör, valamint politikusi, közírói, értelmiségi, és szervezeti kör kommunikációját vettük először vizsgálat alá.

A médiumok kommunikációjának mikéntjét médiaminta segítségével vizsgáltuk. Az időszak egészére nézve minden egyes hónap valamelyik napján megjelent összes országos politikai és bulvár napilap került bele a mintába, tehát évi tizenkettő, ezen belül a március 15. és az október 23. körüli lapszámok mindegyike. A politikai hetilapok minden évben a március 15. és az október 23. utáni lapszámmal szerepeltek, kivéve a Magyar Fórumot, amelyikből minden évből hatot vizsgáltunk.⁴

³ Ennek az lett az egyik sajnálatos következménye, hogy az amúgy felettébb karakteres kommunikációt folytató Torgyán József végül kimaradt az első korszak leírásából.

⁴ Terveztük a Magyar Rádió és a Magyar Televízió anyagainak hasonló minta alapján történő feltárását is, de itt áthághatatlan akadályokba ütköztünk. Például kiderült, hogy fontos politikai műsoroknak semmiféle felvétele nem található meg az intézményeknél.

A szereplők további részének a kommunikációját az Országgyűlési Napló és az MTI adatbázisából kiindulva tekintettük át. Az MTI nagy mennyiségű hírt közöl a politikai szereplőkkel kapcsolatban, továbbá lapszemléket is ad témákról és politikusokkal készült lapinterjúkról. A szereplők által az 1990 – 1997-es időszakban megjelentetett köteteket is megvizsgáltuk.

Mit kerestünk ezekben az Országgyűlési Napló-, MTI-, könyv- és médiaanyagokban? A kommunikáció öt dimenziójára vonatkozó nyomokat.

A hálózatkutatásból nyert szereplők kommunikációjának az áttekintésekor szükségképpen feltűnt, hogy pozitívan, a közösséghez tartozóként említenek más szereplőket, együttműködnek velük rendezvényeken, a szereplők beszélnek saját magukról, mégpedig mint az adott közösséghez tartozókról. Azokat a kommunikáló és a kommunikálók által említett szereplőket (személyeket, szervezeteket és médiumokat) definiáltuk a politikai közösség aktoraiként, amelyek a legsűrűbben említődtek meg a politikai közösségbe tartozókként. Ennek a körnek a kommunikációját külön is vizsgáltuk, jóllehet szinte mindig már a hálózatkutatás is megtalálta őket.

Természetesen rengeteg potenciális aktorra találtunk, hiszen például valamilyen minimális szinten minden SZDSZ-tag a liberális politikai közösség aktorának tekintendő. Valójában azonban csak egy nagyon kis részük képez szemiotikai erőforrást a liberálisok számára, mert a nagy nyilvánosságban csak ez a nagyon szűk kör asszociálja a belső és külső megfigyelők számára a liberális politikai közösséget. Szó szerinti értelemben a liberális közösség létrehozatalában kulcsszerepet játszhatott valaki a párt szervezőjeként, de ha a közösség építését a nyilvánosság elől elrejtve folytatta, akkor az állampolgárok széles köre számára a személye nem identifikálta a liberális közösséget, tehát nem minősült a liberális politikai közösség szemiotikai erőforrásának.

A kommunikációban továbbá visszatérően megjelennek ugyanazok a társadalmi és politikai ügyek, ugyanazok a metaforák és diskurzusok, ugyanazok a csatornák és egyéb modalitások. És megfordítva: az MTI-t és a médiamintát a többi modalitás feltárásához is igénybe vettük: néztük a jelenlétüket az MTI-s hírfolyamban és a napi és hetilapokban. Itt is a legsűrűbben előforduló ügyeket, metaforákat és diskurzusokat, csatornákat és egyéb modalitásokat vettük alaposabban szemügyre és írtuk le az adott politikai közösség szemiotikai erőforrásaiként.

Hogy melyek voltak a legtöbbször előforduló szereplők, ügyek, metaforák/diskurzusok, csatornák és egyéb modális jellemzők, a kutatók döntötték el, hiszen ők foglalkoztak az anyaggal. Nem törekedtünk a gyakoriságok számszerűsítésére, így a kutatásnak ez a része valóban kvalitatívnak tekinthető.

Ügynek azokat az adott politikai közösség kommunikációjában hosszan és visszatérően jelen levő politikai témákat, issue-kat tekintettük, amelyekhez több diskurzus is kapcsolódott. Még inkább ügyé tette az adott issue-t az, ha diszkurzív és nem diszkurzív cselekvések sorozata is kapcsolódott hozzá. Jellemző egy-egy politikai közösségre az, hogy mely politikai kérdéseket próbál rendszeresen a nyilvánosság napirendjén tartani. Például a jobbközép a magyar nemzeti történelem folytonosságának a helyreállítását visszatérően említette, és különféle megemlékezéseket, emléktábla avatásokat, rendezvényeket tartott az issue-val kapcsolatban.

Meglehet, hogy egy politikai téma az egyik politikai közösség kommunikációjában ügy, egy másikéban pedig diskurzus. Az utóbbi eset akkor áll fenn, ha az adott politikai közösségnek az adott kérdésben van ugyan mondanivalója, mégpedig valami olyan, amelyik nagyjából azonos logikával újra és újra elhangzik, amikor az adott ügy napirendre kerül, de maga a politikai közösség a kérdéssel kapcsolatban nem él kezdeményezéssel, csak reagál. Például a magyar nemzeti történelem folytonosságának a kérdése a jobbközép számára ügy, a többi politikai közösség viszont ezzel csak akkor foglalkozik, ha a jobbközép ezt mintegy kikényszeríti, akkor viszont jobbra ugyanazzal a diskurzussal, okfejtéssel, érvkészlettel mond róla véleményt. A diskurzus ugyanis szisztematikus, viszonylag koherens tudás valamilyen témáról. Visszatérő szókincs és érvkészlet jellemzi. Egy-egy politikai közösségre jellemző lehet az, hogy milyen a diskurzus készlete.

A diskurzusok és az ügyek is metaforákat alkalmaznak. A metafora olyan széles jelentésű szó, fogalom, kifejezés, szöösszetétel, amelyik rendszeresen visszatér egy politikai közösség kommunikációjában, és hosszú távon identifikálja a közösséget. A magyarság sorskérdései kifejezés a népi radikálisok egyik identifikáló metaforája volt időszerűnkben. Mások is használták, de a leggyakrabban a népi politikai irányzat szókincsében fordult elő, ezért ennek a csoportosulásnak a szemiotikai erőforrása.

Egy politikai közösségre jellemzők lehetnek a maga kommunikációs csatornái is. Például a jobbközép egyik korai találmánya az úgynevezett MDF-piac. Ezek valódi piacok voltak, de részben a jobbközép pártot is népszerűsítették. A Magyar Rádió műsoraival közül a radikálisok csatornája a Vasárnapi Újság volt, a baloldalé a 168 óra. Az állampolgárok valószínűleg egy idő után megtanulták azt, hogy ha a Vasárnapi Újságban vagy a 168 órában valaki megszólal, vagy valamilyen téma ott pozitív kommentárban részesül, akkor az adott politikai közösségnek kedvező róla a véleménye.

Végül a politikai közösségeknek vannak további modalitásai is, tehát olyan szemiotikai erőforrásai, amelyek azonosítják a közösség tagjai és a kívülállók számára. Ilyen lehet például a látványvilág, a nemzeti színek már említett hangsúlyos alkalmazása, avagy hiánya a politikai közösség látványvilágából. Ilyen lehet az aktorok, az írott és elmondott szövegek stílusa, de akár a zenei világ is. Mihelyt a közlésben megjelenik az adott szemiotikai erőforrás, azonnal tudható, hogy melyik politikai közösség kommunikációjával állunk szemben.

A továbbiakban tehát politikai közösségenként fogjuk bemutatni a legsűrűbben és leghangsúlyosabban használt aktorokat, ügyeket, metaforákat és diskurzusokat, csatornákat és egyéb modalitásokat. Még egyszer: a politikai közösségek ezeket szemiotikai erőforrásokként használták, tehát nem azt fogjuk leírni, hogy milyenek voltak ezek az aktorok, csatornák stb. önmagukban, hanem azt, ahogyan a politikai közösségek őket alkalmazták, megkonstruálták. Bármi legyen is a zenetörténet véleménye egy dallam-

ról, a művészettörténeté egy formavilágról, az eszmetörténeté egy politikai fogalomról, a társadalomszemiotikai megközelítés számára csak az a fontos, ahogyan az adott politikai közösségben éppen akkor és éppen ott alkalmazták és megérthették.⁵

A megértést, azt tehát, hogy vajon hogyan is érthette a politikai közösség egyik tagja a másik által alkalmazott szót és gesztust, szemiotikai erőforrást, az interakcionizmus felfogása szerint kezeljük. Mivel nem hatolhatunk be a befogadó tudatába, hogy ott fürkésszük ki ezek jelentését, továbbá nem képzeljük azt sem, hogy a kutató jelentés-tulajdonítása az autentikus értelmezés, ezért beérjük a reakciók vizsgálatával. A reakciók pedig kétféleképpen érthetők: iterációként és deklarációként. Iteráció alatt azt értjük, amikor egy fogalom, gesztus, bármilyen szemiotikai erőforrás rendszeres használatba kerül a politikai közösségben. Például Antall József arról beszél, hogy az MDF-ben három eszmei irányzat van jelen, s ezt többen is megismétlik vagy a miniszterelnökével megegyező szóhasználattal, vagy attól alig eltérve. A deklaráció pedig az a gesztus, amikor akár riporterri kérdésre, akár a közvélemény-kutatások alkalmával emberek az adott politikai közösség szemiotikai erőforrásai mellett tesznek tanúbizonyosságot. Ilyen az az eset, amikor a saját aktorukat támogatják a népszerűség-kutatásban, a politikai közösségük ügyét minősítik fontosnak, a közösség érveit tekintik elfogadhatónak egy kérdésben, részt vesznek a politikai közösség rendezvényein, és politikai szempontból felettébb fontos pontként: az adott politikai közösség pártjára és politikusára szavaznak a választásokon.

Nem objektív politikai életrajzokat, médiatörténeteket, párttörténeteket vagy politikatörténeteket adunk tehát, hanem annak az alakulását, ahogyan egy-egy politikai közösség megkonstruálta és átkonstruálta saját magát ezeknek a szemiotikai erőforrásoknak a segítségével.

Az utóbbi pont megérdemel még néhány mondatot. A konstruktivista megközelítés eleve a folyamatos átkonstruálás pillanatnyi eredményeként fogja fel a társadalmi jelenségeket. Éppen ebben áll antiesszencialista jellege: a politikai közösségnek nincsen folyamatosan létező, változatlan lényege, például valamilyen intézményes konstelláció formájában. Torgyán József, a médiaháború ügye, a nemzet metaforája, egy-egy napilap, és a látványvilág nem egyszer s mindenkorra adott, hanem ismételtetést, iteráció általi folyamatos életben tartást igényel, folyamatosan performálni kell, különben eltűnik, megszűnik politikai tényként, és különösen politikai kommunikációs tényként létezni. Hasonlóképpen a politikai közösség. Akkor jön létre, addig tart térben és időben, amikor a rá jellemző szemiotikai erőforrások létrejönnek, és ameddig tartanak.

Kutatásunk szempontjából ugyanis nem más, mint a kommunikáció szemiotikai erőforrásai konstituálják a politikai közösségeket. Ez közelebbről azzal jár, hogy egy szemiotikai konfiguráció egy-egy időszakban kibővíülhet egy újabb szemiotikai erőforrás belépésével; például a politikai közösség kommunikációjában elkezdenek sűrűn emlegetni és ismételtetni egy új aktort, egy új ügyet, metaforát, csatornát, képi elemet stb. Az új elem specifikus konstruktumként így az identifikáló erőforrásává lesz az adott közösségnek, ami azt is jelenti, hogy megjelenésével az utóbbi átalakul, átépül. És persze mindez fordítva is végbemegy: valaki vagy valami többé nem az iteráció tárgya, és

⁵ Ugyanakkor a zenetörténet, művészettörténet és eszmetörténet annak a tisztázásában segíthet, hogy milyen *potenciális* jelentései lehettek egy-egy szemiotikai erőforrásnak.

így nem identifikálja sem befelé, sem kifelé a politikai közösséget; az illető vagy teljesen eltűnik a politikai kommunikációból, vagy egy másik politikai közösség aktorává válik, tehát ezt a másik politikai közösséget fogja ettől kezdve a személye révén identifikálni, azonosítani. Például Csurka István hosszú ideig identifikáló aktora a jobbközép politikai közösségnek, majd a közösség kizárja, mint nem hozzá tartozót konstruálja meg, s onnantól kezdve Csurka István aktorként mint egy másik politikai közösség azonosító konstruktuma jelenik meg.

Mi értelme a kutatásnak?

Megtudhatjuk általa azt, hogy milyen kommunikációs folyamatok zajlottak a magyar politikai életben, és pedíg abból a szempontból, hogy ezek hogyan tették lehetővé politikusok és szervezetek, állampolgárok és mozgalmak összekapcsolódását, közös fellépését, azonos irányban történő szavazását. A politikai közösségek kommunikációs alapú képződése, megképződése azt foglalja magába, hogy emberek és csoportok egyformán kommunikálnak, és, ennek feltételezhető következményeképpen, vélhetően egyformán is cselekszenek például a választások vagy a tüntetések, a népszavazások és a petíció aláírások, a nagygyűlések és a közvélemény-kutatások megkeresésére történő válaszadás alkalmával.

A politikai viselkedésre vonatkozó általános kérdésen túl a kutatás felmutatja azokat az átjárókat, amelyeken keresztül egy-egy politikus, szervezet vagy állampolgár átjutott az egyik közösségből a másikba, az egyik identitástól a másikig. Nem az okait, a politikai stratégia és taktika területéhez tartozó megfontolásokat kutatjuk itt, hanem a kommunikációs eszközöket, amelyek az átlépéseket és ezeken keresztül a politikai közösségek átépülését, összeolvadását és szétválását lehetővé tették, elősegítették vagy éppen gátolták pusztán kommunikációs alapon. Például az egyik politikai közösségben megjelennek olyan szemiotikai erőforrások, amelyek addig csak egy másikra voltak jellemzők. Akár akarva, akár akaratlanul történik ez, a változás lehetővé teheti addig más politikai közösséghez tartozó, mással azonosuló állampolgárok, politikusok és szervezetek közeledését vagy csatlakozását az adott, szemiotikai szempontból terjeszkedő politikai közösséghez.

Ilyen értelemben a szemiotikai erőforrások nemcsak az identifikáció eszközei, erőforrásai, hanem a politikai harcban is játszhatnak erőforrás szerepet. Erre akkor kerül sor, amikor a politikai cselekvő akaratlagosan hagy fel bizonyos szemiotikai erőforrások alkalmazásával és állít hadrendbe másokat. A végett teszi ezt, hogy esetleg megszabaduljon bizonyos korábbi harcostársaitól, ugyanakkor több új bajtársat nyerjen, akár a támogató politikusokat, akár a támogató szervezeteket, vagy az állampolgárokat tekintve.

A kutatás értelme és haszna az is, hogy új módon közelíti meg a politikai közösség kérdéskörét: az intézményes megalapozottságtól ellép olyan dimenziók felé, amelyek végiggondolhatóvá teszik a politikai közösség kommunikáció általi folytonos újrakonstruálódásának a mikéntjét. Így érthetőbb válhatnak az átépülések, az, ahogyan egy-egy politikus, párt vagy médium az intézményes illeszkedése ellenére kivált egy

politikai közösségből, avagy megfordítva: a szemiotikai erőforrások alapján képes volt áthidalni az intézményes szembenállás szakadékát.

Végezetül arra a sajátosságra kell még felhívni a figyelmet, hogy ebben a kutatásban nem egy már készen talált eljárást emeltünk le a módszerek könyvespolcáról, hanem a kutatás mikéntje együtt formálódott az anyagfeldolgozás előrehaladásával, mert a járatlan úton folyvást módszertani, majd megírásbeli kérdésekkel szembesültünk, s ezeket menet közben kellett megválaszolni. Azt reméljük, hogy az első időszak komoly erőfeszítést igénylő és sok zsákutcával járó munkája nyomán teoretikusan védhető és praktikusán alkalmazható módszerhez jutottunk, amelyik sokkal egyszerűbben fogja irányítani a következő két időszak anyagának a feldolgozását.

Hivatkozott irodalom

Balázs Géza - H. Varga Gyula - Veszelszki Ágnes (2005) *A magyar szemiotika negyedfél évtized után*. Líceum Kiadó, Budapest – Eger.

Bene Márton (2016): Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. *Politikatudományi Szemle*, 1.

Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor (1991) Politikai szimbólumok. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1990-ről*. DKMKA, Budapest.

Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor (1995) Az 1994-es választási kampányfilmek szimbolikus és értéküzenetei. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1994-ről*. DKMKA, Budapest.

Kiss Balázs (2016) Esemény, hálózat, szemiózis. *Politikatudományi Szemle*, 1.

Szabó Gabriella (2016): Politikai kommunikáció és közösség. *Politikatudományi Szemle*, 1.

Voigt Vilmos - Balázs Géza (2003): *A kezdetektől a máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

White, Hayden (1973) *Metahistory. The Historical Imagination in 19th-Century Europe*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.